

Leerlingen uit oorlogsgebieden

Onderzoek uitgevoerd op ISK Canisius College.
ZC10 Leer- en onderzoekslijn I Fontys OSO MSEN

Docent: drs. C. van Ommeren
Student: J. Spanja
Studentnummer 2138268
Sint Anthonis, juni 2014

INHOUDSOPGAVE

Samenvatting.....	3
Inleiding	5
Hoofdstuk 1 Aanleiding en probleemstelling	7
Hoofdstuk 2 Theoretische onderbouwing	11
2.1 Kinderen en oorlog	11
2.2 Trauma bij vluchtelingen en asielzoekers	11
2.3 Gezondheidsproblemen bij vluchtelingen	12
2.4 Posttraumatische stressstoornis (PTSS)	13
2.5 Draagkracht en draaglast	14
2.6 De behoeftenhiërarchie van de mens.....	15
2.7 Onderwijs aan vluchtelingen internationaal	19
Hoofdstuk 3 Onderzoeksmethodologie.....	21
Hoofdstuk 4 De data-analyse en de resultaten.....	25
4.1 De enquête.....	25
4.2 De interviews.....	29
4.3 Antwoorden op de onderzoeksvragen	31
Hoofdstuk 5 De conclusies	33
Hoofdstuk 6 Terugblik op het onderzoeksproces.....	38
Literatuurlijst	41
Dankwoord	42
Bijlagen	
Bijlage 1 De enquête	43
Bijlage 2 Het intakeformulier van de ISK	46
Bijlage 3 Gewijzigd intakeformulier.....	51
Bijlage 4 Zorgprotocol LEERLINGEN UIT OORLOGSGEBIEDEN.....	52
Bijlage 5 Land van herkomst leerlingen ISK juni 2011.....	53

SAMENVATTING

Dit verslag is een uitwerking van het onderzoek dat ik uitgevoerd heb op het Canisius College locatie Internationale Schakelklas (ISK) te Nijmegen in het kader van de opleiding tot Master of Special Educational Needs. De ISK verzorgt de eerste opvang voor anderstalige leerlingen tussen 12 en 18 jaar oud. De doelstelling is om anderstalige leerlingen zo snel en zoveel mogelijk Nederlands te leren en voor te bereiden op enige vorm van regulier vervolgonderwijs. Tijdens mijn werk als zorgcoördinator heb ik geconstateerd dat het team op de ISK onvoldoende stilstaat bij de gevolgen die oorlog kan hebben op kinderen. Zelden komt het ter sprake tijdens leerlingbegeleidingsbesprekingen en andere vergaderingen wanneer een leerling vastloopt in zijn leerproces. Daarnaast worden tijdens de intake geen concrete vragen gesteld over de situatie in het land van herkomst en wat de leerling heeft meegemaakt, terwijl onveilige situaties kunnen leiden tot bijvoorbeeld een posttraumatische stressstoornis. Dit was voor mij de aanleiding om te onderzoeken hoe wij als team omgaan met leerlingen uit oorlogsgebieden en hoe wij hun draagkracht met betrekking tot leren kunnen vergroten. Het onderzoek is dan ook gericht op de volgende vraag:

Wat zijn de voorwaarden waar de ISK en het team aan moeten voldoen zodat leerlingen uit oorlogsgebieden tot leren komen?

Het onderzoek is uitgevoerd binnen de ISK en bij het onderzoek zijn docenten/mentoren¹ en leerlingen uit oorlogsgebieden betrokken. Ten behoeve van mijn onderzoek heb ik literatuuronderzoek gedaan, een enquête afgenomen bij vijftien docenten/mentoren en twee leerlingen geïnterviewd die uit een oorlogsgebied komen. Uit de onderzoeksresultaten bleek dat ongeveer één derde van de docenten/mentoren niet op de hoogte is van welke leerlingen uit oorlogsgebieden komen. Daarentegen hebben alle docenten/mentoren aangegeven het belangrijk te vinden om op de hoogte te zijn van welke leerlingen uit een oorlogsgebied komen zodat met name het gedrag dat leerlingen vertonen verklaarbaarder wordt en zodat men rekening kan houden met bijvoorbeeld confronterende lesstof. Om in kaart te

¹ Docenten/mentoren: er zijn op de ISK 15 docenten en 7 van hen hebben als extra taak het mentoraat.

brengen welke leerlingen uit oorlogsgebieden komen en wat hun behoeften zijn waar het ISK-team vervolgens mee aan de slag kan, heb ik het intakeformulier aangevuld met de vraag of de leerling een oorlogssituatie heeft meegemaakt. Daarnaast heb ik een zorgprotocol gemaakt waarin de stappen beschreven zijn over hoe om te gaan met leerlingen uit oorlogsgebieden. Hierin is bijvoorbeeld opgenomen hoe om te gaan met leerlingen die specialistische hulp nodig hebben wanneer blijkt dat het intern zorgaanbod ontoereikend is.

Uit het literatuuronderzoek werd duidelijk dat het leven van kinderen uit oorlogsgebieden wordt gekenmerkt door een groot aantal risicofactoren die kunnen leiden tot stress en problemen in de ontwikkeling. Dat zorgt voor een grote draaglast in hun leven. Hiernaast zijn er ook een groot aantal beschermende factoren die een tegenwicht kunnen bieden. Deze beschermende factoren kunnen bijdragen aan een balans, zij vormen de draagkracht. Dit houdt in dat de draagkracht van de leerlingen groeit wanneer de school als omgevingsfactor voldoende veiligheid, stabiliteit en groeikansen biedt.

Een groot deel van het docententeam heeft behoefte aan meer informatie over welke effecten oorlog kan hebben op kinderen en aan welke voorwaarden de school moet voldoen om ervoor te zorgen dat ook deze leerlingen aan leren toe komen. Een presentatie over dit thema is dan ook mijns inziens de eerste stap en aanbeveling naar een verbeterde zorgstructuur als het gaat om leerlingen uit oorlogsgebieden.

INLEIDING

Sinds 2008 ben ik werkzaam als zorgcoördinator op de Internationale Schakelklas, een locatie van het Canisius College te Nijmegen. Mijn werkzaamheden bestaan uit; het coördineren van de zorg met betrekking tot zorgleerlingen, het onderhouden van interne en externe contacten met zorgspecialisten, het ondersteunen en adviseren van collegae en het uitzetten van beleid als het gaat om zorg. Daarnaast coördineer ik de aanmeldingen, de intakes en beoordeel ik samen met twee collega's of een aangemelde leerling toelaatbaar is op onze school. Met volle overgave zet ik me dagelijks in om de slagingskansen van onze leerlingen op school te vergroten. Hiermee hoop ik ook het functioneren van onze leerlingen in de maatschappij op een positieve manier te kunnen beïnvloeden. Na een half jaar gewerkt te hebben als zorgcoördinator heb ik besloten om mij te professionaliseren door deel te nemen aan de opleiding tot Master of Special Educational Needs bij Fontys OSO². Hierdoor hoop ik onder andere theoretische kennis op te doen om zo mijn functioneren te optimaliseren.

Dit verslag is een uitwerking van mijn onderzoek dat ik uitgevoerd heb in het tweede jaar van mijn opleiding.

De ISK verzorgt de eerste opvang voor anderstalige leerlingen tussen 12 en 18 jaar oud. De doelstelling is om anderstalige leerlingen zo snel en zoveel mogelijk Nederlands te leren en voor te bereiden op enige vorm van voortgezet onderwijs, zodat zij aansluiting krijgen bij een leerjaar dat gezien hun leervermogen, vooropleiding en leeftijd het best bij hen past. Voor sommige leerlingen is dit, mede gelet op hun leeftijd, niet meer mogelijk. Met deze groep wordt toegewerkt naar andere vormen van, veelal beroepsgerichte, vervolgscholing. De primaire doelstelling van deze afdeling is dus, anderstalige leerlingen zo snel en zo volledig mogelijk Nederlands te leren, zodat zij aansluiting krijgen bij een leerjaar in het reguliere voortgezette onderwijs dat gezien hun leervermogen, vooropleiding en leeftijd het best bij hen past, ofwel bij een beroepsopleiding. Het merendeel van de lessen wordt gewijd aan het vak Nederlands, maar een aantal andere vakken komt

² Opleidingscentrum Speciale Onderwijszorg

aan bod. Daarnaast worden de leerlingen voorbereid op de Nederlandse samenleving, zodat ze als volwaardig burger aan de Nederlandse samenleving kunnen deelnemen.

Van onze leerlingen is bij binnenkomst op school in de meeste gevallen geen dossier. Daarnaast is het bij het intakegesprek en bij contacten met leerlingen en ouders moeilijk te achterhalen wat het verleden is van de leerlingen door de taalbarrière. Om deze redenen krijgen wij als school geen goed beeld van het welzijn van de leerlingen, terwijl we weten dat meer dan de helft uit een oorlogsgebied komt. De reden dat ik heb gekozen om onderzoek te doen naar leerlingen uit oorlogsgebieden is dat ik als zorgcoördinator heb gemerkt tijdens de intake en in gesprekken met leerlingen dat velen dagelijks terugdenken aan de oorlog die zij hebben meegemaakt. De leerlingen hebben tijd nodig om onder andere hun trauma's te verwerken en/of het verlies van dierbaren. Dit proces kan hun leerproces beïnvloeden. Ik voel me daarom als zorgcoördinator mede verantwoordelijk om de draagkracht van deze leerlingen te vergroten zodat zij aan leren toe komen.

Hoofdstuk 1 AANLEIDING EN PROBLEEMSTELLING

De ISK verzorgt de eerste opvang voor anderstalige leerlingen. De leerlingen zijn afkomstig uit bijna alle werelddelen. Sommigen zijn in Nederland om economische redenen of gezinshereniging, maar meer dan de helft is gevlucht voor de oorlog. In het leven van deze leerlingen is er vaak sprake van een opeenstapeling van stressfactoren, ook wel cumulatieve stress genoemd (Haerden, 1995). Zij kampen vaak met de gevolgen van deze cumulatieve stress door traumatische ervaringen met geweld en verlies, door gedwongen migratie en vlucht, door ontheemding en acculturatie.

Asielzoekers en vluchtelingen hebben door de sociale onrust en de oorlog vaak een achterstand in gezondheidszorg. Zij vertonen veel lichamelijke, psychische en sociale klachten. Bij psychische klachten gaat het onder meer om angst, depressie, slaapproblemen en snel geïrriteerd zijn. Ook blijkt een deel van de leerlingen die momenteel in Nederland onderwijs volgen een posttraumatische stressstoornis te hebben. Bovendien verkeren zij vaak langdurig in onzekerheid over hun toekomst in het nieuwe land. Bij kinderen en jongeren met een asielachtergrond is er sprake van meerdere risicofactoren. Verlieservaringen kunnen leiden tot langdurige stress, ze hebben vaak langere tijd geleefd onder zeer enerverende omstandigheden en verblijven al geruime tijd in onzekere omstandigheden in een asielzoekerscentrum. Daar komt bij dat ze opgroeien in een gezin waar de ouders vaak zelf psychische problemen hebben, waardoor ze minder goed in staat zijn om hun kinderen te ondersteunen en te beschermen. Oudere kinderen hebben vaak allerlei overlevingsstrategieën en oplossingsvaardigheden ontwikkeld als reactie op traumatisering en ontworteling. Die strategieën en vaardigheden waren wellicht adequaat voor of tijdens de vlucht, maar kunnen ook leiden tot gedrag dat onder normale omstandigheden niet als passend wordt beschouwd (Wieles, 2010).

Ik merk dat het team van de ISK onvoldoende stilstaat bij de gevolgen die oorlog kan hebben op kinderen. Zelden komt het ter sprake tijdens leerlingbegeleidingsbesprekingen en andere vergaderingen wanneer een leerling vastloopt in zijn leerproces. Daarnaast worden tijdens de intake geen concrete vragen gesteld over het land waar de leerling vandaan komt, hoe de situatie er is en

wat de leerling heeft meegemaakt. Op het intakeformulier³ zijn onder andere de volgende vragen verwerkt; wat is het land van herkomst, heeft de leerling gezondheidsklachten en slaapt de leerling goed? Het land van herkomst wordt gevraagd maar er wordt niet geïnformeerd of de leerling uit een oorlogsgebied komt.

Als er bijvoorbeeld sprake zou zijn van slaapgebrek of een slechte gezondheidssituatie wordt wel gevraagd naar de reden hoe dat komt. Op intakeformulieren van leerlingen zijn onder andere de volgende redenen mij opgevallen; zorgen om de familieleden die zich nog bevinden in een gevaarlijk gebied, nachtmerries, trauma's en bloedarmoede. Dit zijn naar mijn mening erg belangrijke gegevens die van invloed kunnen zijn op het leervermogen van een kind. Maar of de mentoren op de hoogte zijn van welke leerlingen uit een oorlogsgebied komen en wat zij doen met bijvoorbeeld de bovenstaande signalen wil ik graag onderzoeken.

Leerlingen die op de ISK instromen hebben vaak geen dossier. Tijdens de intake van leerlingen komen we erachter wat hun schoolhistorie is en wat ze graag doen in hun vrije tijd. Het kan zijn dat men ook bespreekt waarom de leerling in Nederland is en hoe de situatie was in het land van herkomst, maar deze vragen zijn niet opgenomen in de intakeprocedure. Dit heeft ook te maken met de taalbarrière. Doordat de ISK de eerste opvang is, spreken ouders en kinderen geen tot weinig Nederlands. Doordat meeste leerlingen geen dossier hebben en er sprake is van een taalbarrière krijgen wij als school geen goed beeld van het welzijn van de leerlingen, terwijl we weten dat minstens één derde uit een onveilig gebied komt. Uit de gegevens van ons leerlingvolgsysteem Magister⁴ blijkt bijvoorbeeld dat in juni 2011 44 van de 147 leerlingen uit Somalië afkomstig was en 17 leerlingen kwamen uit Iran. Zowel Iran als Somalië waren in 2011 oorlogsgebieden (Rijksoverheid, 2011).

De reden dat ik heb gekozen om onderzoek te doen naar leerlingen uit oorlogsgebieden is dat ik als zorgcoördinator heb gemerkt in gesprekken met leerlingen dat velen dagelijks terugdenken aan de oorlog die zij hebben meegemaakt. Daarnaast heb ik van collegae begrepen dat het thema oorlog vaak in

³ Zie bijlage 2

⁴ Zie bijlage 5

de klas ter sprake komt. Voor de leerlingen die uit een oorlogsgebied komen blijft de oorlog een rol spelen in hun leven, ook al wonen ze nu in een veilig land. De leerlingen hebben tijd en steun nodig om onder andere hun trauma's te verwerken en/of het verlies van dierbaren. Dit proces kan hun leerproces beïnvloeden (Wieles, 2010). Ik voel me daarom als zorgcoördinator mede verantwoordelijk om de draagkracht van deze leerlingen te vergroten zodat zij aan leren toe komen. Om deze reden wil ik onderzoeken wat de voorwaarden zijn voor deze leerlingen om tot leren te komen en in hoeverre het team daar rekening mee houdt. Aan de hand van de resultaten zou de intakeprocedure kunnen worden aangevuld zodat de leerlingen uit oorlogsgebieden en hun behoeften makkelijker in kaart kunnen worden gebracht. Mijns inziens zou het vastleggen van de behoeften van elke leerling afkomstig uit een oorlogsgebied moeten gebeuren omdat elk mens anders is, andere behoeften heeft en we als school alleen op deze manier gericht te werk kunnen gaan.

Bij het onderzoek zal ik de mentoren/docenten en leerlingen uit oorlogsgebieden betrekken. De conclusies, de aanbevelingen en eventueel de gewijzigde intakeprocedure zullen van invloed zijn op de leerlingen, het onderwijzend personeel, het onderwijsondersteunend personeel (conciërge, schoolmaatschappelijk werkster, logopediste, intern begeleider en de zorgcoördinator) en de locatieleider.

Door dit onderzoek hoop ik beter in staat te zijn om collegae te coachen wanneer het contact met leerlingen moeizaam verloopt, ik ben beter in staat collegae te adviseren bij bijvoorbeeld het opstellen van handelingsplannen⁵ (Van Gils, 2001) voor leerlingen waarbij de ontwikkeling stagneert. Daarnaast ben ik beter in staat om bij vraagstukken die te maken hebben met het beleid rekening te houden met de voorwaarden waar onze school aan moet voldoen als het gaat om leerlingen uit oorlogsgebieden.

Het doel van mijn onderzoek is dat leerlingen uit oorlogsgebieden aan leren toe komen en hun draagkracht groter wordt als het gaat om onderwijs en leren. Door

⁵ Een handelingsplan is het resultaat van een weloverwogen gedachtevorming over de maatregelen die getroffen moeten worden ten aanzien van doelstellingen, de inhoud, de relaties, de organisatie en de evaluatie betreffende opvoeding en onderwijs, die een verbetering beogen voor het kind of een groep van kinderen.

intervisie met mijn critical friends en begeleiders ben ik tot de conclusie gekomen dat ik me zou kunnen richten op de voorwaarden waar het onderwijs op de ISK aan zou moeten voldoen als het gaat om leerlingen uit oorlogsgebieden. Daarnaast is mijn doel om te onderzoeken in hoeverre het team van de ISK aan de voorwaarden voldoet en ik wil aanbevelingen doen ter verbetering. Om tot de genoemde doelen te komen heb ik de volgende onderzoeksvraag geformuleerd:

Wat zijn de voorwaarden waar de ISK en het team aan moeten voldoen zodat leerlingen uit oorlogsgebieden tot leren komen?

De onderzoeksdeelvragen zijn:

- *In welke mate komen de kenmerken van kinderen uit oorlogsgebieden verkregen door literatuuronderzoek voor bij leerlingen van de ISK Canisius College?*
- *Wat zijn de behoeften van leerlingen uit oorlogsgebieden in een schoolsituatie?*
- *In hoeverre houden docenten rekening met de behoeften van leerlingen uit oorlogsgebieden?*

Op de ISK is niet eerder onderzoek gedaan naar leerlingen uit oorlogsgebieden. Door mijn onderzoek hoop ik dat wij als team kennis krijgen van de kenmerken van leerlingen uit oorlogsgebieden en welke behoeften deze leerlingen hebben als ze toe willen komen aan leren. Door rekening te houden met de behoeften kunnen er voorwaarden gecreëerd worden voor onze school. Hierdoor kunnen wij de slagingskansen van deze leerlingen vergroten in het onderwijs en bijdragen aan hun welzijn.

2.1 Kinderen en oorlog

Oorlog is een strijd. Een strijd tussen mensen, die van mening verschillen en die mening aan anderen op willen leggen. Oorlog wordt ook wel een gewapend conflict genoemd (Centrum voor Mondiaal Onderwijs, 2010). Mensen voeren oorlog over godsdienst, maar ook over afkomst tussen de verschillende etnische bevolkingsgroepen. Er is oorlog over grondgebied, grondstoffen, macht en invloed. Tijdens de oorlog wordt niets en niemand ontzien: soldaten en burgers, volwassenen en kinderen, iedereen loopt gevaar. Het zijn de volwassenen die oorlog maken. Maar omdat kinderen afhankelijk zijn van volwassenen, lijden ook zij onder de gevolgen van de oorlog. De vier basisrechten van kinderen zijn recht op leven, liefde, zorg en vrijheid (Unicef, 1989). In een oorlogssituatie worden die rechten vrijwel altijd geschonden: kinderen lopen gevaar hun leven en vrijheid te verliezen en de liefde en zorg van hun ouders en familie te moeten missen. Ze lopen gevaar mishandeld te worden, misbruikt en ingezet te worden als wapen. Op de ISK zijn er leerlingen die dagelijks in onzekerheid leven, zij zijn bijvoorbeeld door de vlucht naar Nederland hun ouders kwijtgeraakt doordat kinderen en volwassenen tijdens de vlucht werden gescheiden. Zij investeren veel tijd in de zoektocht naar hun familieleden. Ik denk dat dit een grote psychische belasting is voor een jongere die de concentratie en het leervermogen op school kan beïnvloeden.

2.2 Trauma bij vluchtelingen en asielzoekers

In het leven van asielzoekers en vluchtelingen is er vaak sprake van een opeenstapeling van stressfactoren. Dit wordt ook wel cumulatieve stress genoemd. Deze stressfactoren zijn in drie fasen onder te verdelen; vluchtelingengezinnen kampen, net als alleenstaande volwassen vluchtelingen met de gevolgen van cumulatieve stress door traumatische ervaringen met geweld en verlies, door gedwongen migratie en vlucht, door ontheemding en acculturatie en de langdurige onzekerheid in het nieuwe land. Deze cumulatie van stress leidt tot chronische draaglast bij alle gezinsleden (Haerden, 1995). Kinderen beleven de gebeurtenissen vaak op een andere wijze dan volwassenen en hebben hun eigen bronnen van stress. Tijdens oudergesprekken op de ISK valt op dat ouders niet alleen bezig zijn

met de integratie in Nederland en het leren van de taal, maar met het opbouwen van een heel nieuw leven. Hierin spelen de kinderen een grote rol. Zij fungeren dan ook vaak als tolk tijdens oudergesprekken en behandelen de post die ouders krijgen. Wat ouders in het land van herkomst gewend zijn zelf te doen, nemen de kinderen in Nederland over omdat zij de taal in de meeste gevallen sneller machtig zijn. Uit gesprekken met leerlingen blijkt dan ook dat zij thuis niet alleen tijd besteden aan het huiswerk en hun hobby's, maar belast worden met bijvoorbeeld tolken en het regelen van afspraken voor de andere gezinsleden. In mijn optiek zouden jongeren na school voldoende tijd moeten hebben voor ontspanning en de focus op eigen schoolzaken. Wanneer ze niet alleen de zorg dragen voor bijvoorbeeld alleen de eigen schoolzaken denk ik dat er onvoldoende tijd overblijft om zich te kunnen ontspannen en zich dus de volgende dag goed te kunnen concentreren op school.

Oorlogsgeweld wordt beangstigend wanneer een kind de directe consequenties ziet of wanneer vader of moeder niet langer protectie kunnen bieden. Sommige pijnlijke ervaringen van kinderen zijn ook; het verlies van de vertrouwde zaken van alledag, het verlies van speelgoed, de bekende straat en de juf op school. Het verlies van belangrijke personen en de verwerking van traumatische ervaringen kunnen door de reacties van de ouders en/of anderen uit hun omgeving zoals docenten zowel verzacht als versterkt worden. Vluchtelingenkinderen groeien dus op onder moeilijke omstandigheden en lopen daarmee een verhoogd risico op het ontwikkelen van emotionele problemen en gedragsproblemen (Wieles, 2009). Op school komt het voor dat jongeren beginnen te hyperventileren wanneer ze iets tegenkomen in lesmateriaal dat ze associëren met een trauma. Ik denk dat dit deels voorkomen kan worden door in de toekomst rekening te houden met confronterend lesmateriaal. Maar voordat onze school zover is, is het naar mijn mening van belang om eerst in kaart te brengen welke sporen de oorlog heeft achtergelaten op de individuele leerlingen.

2.3 Gezondheidsproblemen bij vluchtelingen

Door sociale onrust en oorlog hebben vluchtelingen vaak een achterstand in gezondheidszorg. Zij vertonen veel lichamelijke, psychische en sociale klachten.

- Lichamelijk: gebitsproblemen, overgewicht, groeistagnatie, motorische problemen, parasitaire infecties en hepatitis. Vaak zijn de problemen van neurologische, musculoskeletale of digestieve aard.
- Psychisch: onder meer angst, zich depressief voelen, slaapstoornissen, zich snel geïrriteerd voelen. Een deel blijkt PTSS⁶ te hebben.
- Cognitief: concentratieproblemen, stagnatie cognitieve ontwikkeling en afwijkende werkelijkheidsbeleving
- Affectief: emotionele problemen, nachtmerries, bedplassen, regressie en parentificatie⁷ (Van Mulligen, Gieles, & Nieuwenbroek, 2001).
- Sociaal: problemen liggen vooral op het terrein van huisvesting, op financieel en relationeel gebied. problematische binding; kinderen gaan alleen oppervlakkige relaties aan en hebben geen vertrouwen in anderen, negatieve omgangsvormen, gedragsproblemen, problematische omgang met regels, druk, agressief en veel onderlinge conflicten (Wieles, 2009).

2.4 Posttraumatische stressstoornis (PTSS)

Een posttraumatische stressstoornis is het onvrijwillig en voortdurend herbeleven van het gebeurde, het hardnekkig vermijden van alle prikkels die met het gebeurde in verband staan en sterk verhoogde prikkelbaarheid. Van een posttraumatische stressstoornis wordt alleen gesproken als iemand blootgesteld is aan een traumatische ervaring. Dat wil zeggen een ervaring waar iemand bedreigd wordt met de dood of slachtoffer was van een ernstige verwonding of aantasting van de fysieke integriteit. Genoemde situaties zijn extreem stressvol omdat zij bij de persoon in kwestie grote afschuw oproepen, terwijl hij of zij zich daar niet aan kan onttrekken. Het herbeleven blijkt uit het optreden van flashback en/of nachtmerries. Specifiek bij kinderen komen ook volgende symptomen voor; toenemende afhankelijkheid van ouders of begeleiders, symptomen van scheidingsangst, verlies van recent geleerde ontwikkelingsvaardigheden, angst voor het opnieuw gebeuren van het trauma en schuldgevoelens ten overstaan van de gestorven naasten (Berretty, 2007). Op de ISK is één leerling gediagnosticeerd met PTSS. Doordat hij veel symptomen

⁶ Posttraumatische stressstoornis

⁷ Parentificatie: het kind krijgt de rol van ouder toebedeeld en aanvaardt het zelf, waardoor de eigen ontwikkelingskansen beperkt worden.

vertoonde die op PTSS duiden is hij door de het zorgteam van de ISK doorverwezen naar een psycholoog voor een uitgebreid onderzoek. Naast nachtmerries heeft deze leerling ook last van plotselinge huilbuien, bedplassen en paniekaanvallen. Wanneer dit voorkomt zijn er op onze school geen afspraken over hoe hiermee om te gaan. Meestal vangt iemand van het zorgteam de leerling op. Mijn inziens zou men door middel van bijvoorbeeld een protocol te werk kunnen gaan in zulke situaties.

2.5 Draagkracht en draaglast

Het leven van kinderen uit oorlogsgebieden wordt gekenmerkt door een groot aantal risicofactoren die kunnen leiden tot stress en problemen in de ontwikkeling. Dat zorgt voor een grote draaglast in hun leven. Hiernaast zijn er ook een groot aantal beschermende factoren die een tegenwicht kunnen bieden (Wieles, 2009). Deze beschermende factoren kunnen bijdragen aan een balans, zij vormen de draagkracht. Zowel de risicofactoren als de beschermende factoren bevinden zich op verschillende niveaus:

- Persoonsgebonden kenmerken (interne factoren)
- Kenmerken van de directe omgeving (intra-familiaire factoren)
- Kenmerken van de bredere omgeving (omgevingsfactoren)

De school behoort tot de bredere omgeving en kan de volgende beschermde factoren bieden; steun bij sociaal emotionele problemen, begrip en erkenning, contact met leeftijdsgenoten, bieden van onderwijs en deelname aan activiteiten in sociaal-culturele context. Begrip, erkenning en een veilige omgeving zijn namelijk voorwaarden om tot leren te komen (Kohnstamm, 2011). Wanneer leerlingen problemen hebben met leren kunnen deze samenhangen met ongunstige voorwaarden waaronder leerlingen werken. Deze leervoorwaarden kunnen volgens Scholte & Van der Ploeg (2011) in de leerling schuilen (de directe leervoorwaarden) of in de omgeving liggen (de indirecte leervoorwaarden). Tot de directe leervoorwaarden behoren: concentratie, motivatie, werktempo, taakgerichtheid, planmatig werken en volharding. Tot de indirecte voorwaarden worden gerekend: de sociale positie in de klas, de sociale gerichtheid van het kind en de relaties van het kind met de leerkracht en met klasgenoten.

2.6 De behoeftenhiërarchie van de mens

Maslow (1974) stelde dat elk levend wezen dezelfde behoeftes nastreeft in de volgende volgorde; primaire biologische behoeftes (eten, drinken, onderdak), bestaanszekerheid (lichamelijke veiligheid), sociale behoefte (erbij horen, saamhorigheid), erkenning (reputatie, zelfrespect) en zelfactualisatie (zelfontwikkeling).

Afbeelding 1 De behoeftenpiramide van Maslow (1974)

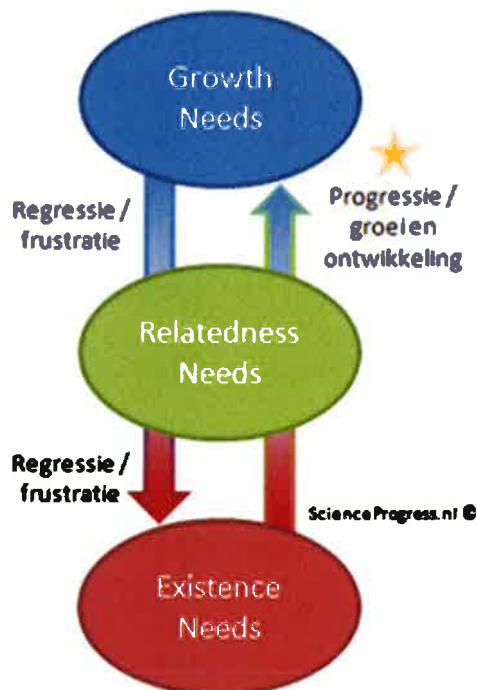
Wanneer aan een behoefte voldaan is schuift het individu op naar een volgend niveau. Wanneer een trap ontbreekt of wegvalt zal het individu opnieuw aan deze behoefte moeten voldoen alvorens verder te kunnen stijgen. Volgens Maslow (1974) is het niet mogelijk om bepaalde niveaus over te slaan.

Vandaag de dag is er vanuit het wetenschappelijk veld veel kritiek op de theorie van Maslow (Van Vliet, 2014). Er zijn namelijk situaties waarin niet goed getoetst kan worden, in hoeverre de behoeften elkaar hiërarchisch opvolgen. Zo zijn mensen die in barre omstandigheden werken aan gebrek aan beter, toch prima in staat om hun sociale behoefte te bevredigen en zelfs te streven naar erkenning.

Daarnaast kunnen de verschillende behoeften in elkaar overlopen en kunnen ze per situatie verschillen. In een werksituatie bijvoorbeeld zijn het juist jongere

medewerkers die nadrukkelijk behoefte hebben aan sociale contacten, terwijl hun oudere collega's zich richten op erkenning. Als derde kanttekening wordt aangegeven dat de theorie van Maslow nogal statisch is. Onder andere afhankelijk van de tijd, de situatie, de ervaring en de vergelijking met anderen, veranderen de behoeften van mensen. Ten slotte geeft Alderfer (1972) in zijn *Existence, Relatedness en Growth Needs* -theorie (ERG-theorie) aan, dat mensen altijd kunnen terugvallen naar een lager niveau, ondanks het feit dat deze behoefte eerder al bevredigd was.

De vijf menselijke behoeften zoals Maslow in zijn piramide benoemt, reduceert Alderfer dus tot drie categorieën: *Existence Needs*, *Relatedness Needs* en *Growth Needs*:

Afbeelding 2 De ERG-theorie van Clayton P. Alderfer (Van Vliet, 2014)

Existence Needs

De *Existence Needs* zijn volgens Alderfer de overlevingsbehoeften die overeenkomen met de fysiologische en veiligheidsbehoeften van Maslow. Ieder mens heeft voor zijn voortbestaan behoefte aan extrinsieke waarden als eten,

drinken, warmte en liefde. Volgens Alderfer zijn deze *Existence Needs* een vanzelfsprekendheid en vormen zij de basis voor het menselijk bestaan.

Relatedness Needs

De *Relatedness Needs* richten zich op de verwantschapsbehoeften. Mensen zijn 'sociale wezens' en hebben behoefte aan waardering van direct betrokkenen zoals familie en vrienden. De *Relatedness Needs* komen overeen met de sociale behoefte en de waarderingsbehoefte van Maslow. Intermenselijke relaties zijn belangrijk voor de sociale status van de mens en zijn omgang met anderen.

Growth Needs

Met *Growth Needs* richt Alderfer zich op de behoefte van mensen om zich te ontwikkelen en te ontplooiën. De *Growth Needs* komen overeen met het vijfde niveau van de piramide van Maslow, dat zich richt op zelfrealisatie. Het is voor de intrinsieke eigenwaarde belangrijk dat mensen zich persoonlijk kunnen ontwikkelen.

Gelijktijdig

In tegenstelling tot de theorie van Maslow, kunnen volgens Alderfer's ERG-theorie verschillende behoeftecategorieën tegelijkertijd bevredigd worden. Daarmee komt de noodzakelijke volgorde zoals Maslow stelt, te vervallen. Zo moeten docenten in de motivatie van hun leerlingen, volgens Alderfer rekening houden met verschillende behoeften en deze gelijktijdig tevreden stellen. De visie van de ISK zoals beschreven in ons schoolplan (Muskens, 2014) is dat onze school aandacht moet hebben voor de "gehele mens" (hoofd, hart en handen). Naast de cognitieve ontwikkeling, veiligheid, regelmaat en warmte moet veel aandacht besteed worden aan het ontwikkelen van een harmonieuze, sociale en mondige persoonlijkheid. Dit alles bevordert de zelfontplooiing van onze leerlingen. Door deze visie na te streven voldoet onze school aan het gelijktijdig tevreden stellen van de verschillende behoeften zoals Alderfer (1972) deze beschreven heeft.

Regressie

Binnen de ERG-theorie spreekt Alderfer van een 'frustratie-regressie-hypothese'. Behalve dat mensen een groei doormaken (progressie), kunnen zij wel degelijk terugvallen (regressie) naar een lagere behoeftecategorie die al eerder grotendeels bevredigd was. Wanneer de behoeften in een hogere categorie door iemand niet bevredigd kan worden, zal hij zich volgens Alderfer juist meer gaan focussen op de behoefte uit een lagere categorie. Lukt het niet om de Growth Needs door middel van zelfverrijking te realiseren, dan zal deze persoon er alles aan doen om nog meer zijn Relatedness Needs te bevredigen. Daardoor zal hij zich volop inzetten om de banden met alle mensen uit zijn omgeving aan te scherpen.

Regressie kom ik tegen op onze school. Bijvoorbeeld wanneer bij gezinnen in het land van herkomst alle behoeftecategorieën bevredigd waren en sinds hun komst naar Nederland niet meer. In Nederland zijn de meesten een nieuw leven aan het opbouwen en hierdoor komt de nadruk te liggen op de Existence Needs en de Relatedness Needs. Doordat ze met de opbouw bezig zijn, staan eerst de basisbehoeften en het sociaal netwerk centraal voordat ze toekomen aan zelfontwikkeling. Terwijl zij misschien in het land van herkomst, voordat de oorlog uitbrak, wel tot zelfontwikkeling kwamen. Vandaar dat er sprake kan zijn van een regressie.

Om een vluchteling te ondersteunen bij zijn/haar ontwikkeling zijn er dus een aantal basisvoorwaarden waaraan moet worden voldaan. Materiële zaken, zoals onderdak, voedsel en verwarming. Daarnaast immateriële zaken, zoals veiligheid, sociale contacten en kansen. Volgens Wieles (2009) groeien vluchtelingenkinderen op in moeilijke omstandigheden doordat ze lichamelijke, psychische en sociale klachten vertonen. Hierdoor lopen ze een verhoogd risico op het ontwikkelen van emotionele problemen en gedragsproblemen. Zowel Alderfer (1972) als Maslow (1974) onderschrijven dat naast de primaire behoeften (eten, drinken, wonen) ook bijvoorbeeld de secundaire behoeften zoals veiligheid, geborgenheid en stabiliteit van belang zijn wanneer men tot zelfontwikkeling wil komen. Door als school ook bij te dragen aan de secundaire behoeften zouden de klachten die Wieles (2009) beschrijft kunnen afnemen bij leerlingen uit oorlogsgebieden. Hierbij zijn mijn inziens drie uitgangspunten in het onderwijs belangrijk; voorwaarden creëren voor een

gunstige ontwikkeling, stimuleren van de ontwikkeling door ondersteuning en het uit de weg ruimen van belemmeringen voor de ontwikkeling. Een voorbeeld hiervan is het inschakelen van specialistische hulp wanneer men denkt dat de leerling mogelijk een posttraumatische stresstoornis heeft. In het onderwijs is het niet de bedoeling dat men zich bezig gaat houden met traumaverwerking, maar men kan wel zoeken naar manieren om het kind beter te begrijpen en het eigen handelen daarop af te stemmen. Het is 'normaal' dat kinderen stressverschijnselen of problematisch gedrag vertonen na angstige en pijnlijke ervaringen. Stressverschijnselen bij kinderen worden als 'extreem' beschouwd wanneer ze zeer intensief worden, lang aanhouden en tot gevolg hebben dat de wijze waarop het gezin, de leerkrachten en leeftijdsgenoten op het kind reageren, verandert. In deze gevallen hebben kinderen meer gespecialiseerde hulp nodig dan leerkrachten en ouders kunnen bieden (Wieles, 2009).

2.7 Onderwijs aan vluchtelingen internationaal

Europese Unie

Het onderwijs van kinderen wordt onderbroken wanneer zij hun land verlaten. Om kinderen voldoende te verzorgen en te beschermen, is het nodig om onmiddellijk na aankomst in het land van bestemming hun scholing verder te zetten. Internationale en regionale wetgeving en normen bevestigen het recht op onderwijs (Gallagher, 2006). De Opvangrichtlijn eist van lidstaten van de Europese Unie dat zij toegang tot onderwijs garanderen voor minderjarige asielzoekers en minderjarige kinderen van asielzoekers. Opdat zij hun verplichtingen zouden nakomen, moeten regeringen worden aangespoord het volgende te doen:

- Zowel lager als secundair onderwijs moet toegankelijk zijn voor asielzoekers.
- Minderjarige asielzoekers en minderjarige kinderen van asielzoekers moeten ingeschreven worden in het plaatselijke schoolsysteem en toegelaten worden om kort na hun aankomst lessen te volgen.
- Kinderen in hechtenis moeten toegang krijgen tot onderwijs.
- Staten moeten aan asielzoekers toegang verschaffen tot beroepsopleidingen, ongeacht het feit of ze tijdens de periode van opleiding toegang hebben tot tewerkstelling.

In Nederland zijn alle kinderen tussen 5 en 16 jaar die in Nederland wonen leerplichtig. Dit geldt ook voor kinderen met een andere nationaliteit en nieuwkomers (asielzoekers en vreemdelingen) (Rijksoverheid, 2014).

België

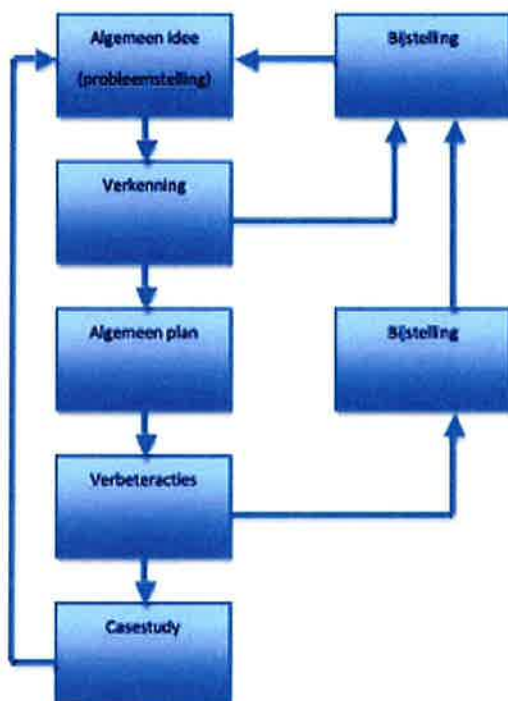
Als het gaat om onderwijs aan leerlingen uit oorlogsgebieden onderschrijft De Vlaamse Onderwijsraad (2000) dat 'vreemde' gedragingen van vluchtelingenkinderen te maken kunnen hebben met geweldservaringen uit het verleden. Het gedrag van leerlingen wordt bepaald door een combinatie van factoren; de verwerking van de migratie, de verwerking van de schokkende geweldservaringen en het proces van aanpassing aan de nieuwe samenleving. Deze factoren zouden per leerling in hun onderling verband kunnen worden bekeken. De leerkracht zou vanaf het begin moeten beschikken over de informatie die verzameld is bij de intake. Tijdens de intake zou duidelijk moeten worden hoe de gezinssituatie is, uit welk land de leerling komt en welke godsdiensts/levensbeschouwing de leerling heeft. Daarnaast is het van belang dat men informeert naar de oorlogservaringen en hoe erg de familie is getroffen. Dergelijke informatie is belangrijk om bepaalde reacties van leerlingen te kunnen begrijpen en erachter te komen hoe de leerling geholpen/ondersteund kan worden. De communicatie met ouders/familie is daarom ook erg belangrijk. Zij kunnen mogelijk ook meer duidelijkheid geven over bepaalde gedragingen van de leerling.

Het is van belang dat op school het zelfrespect en het zelfvertrouwen van leerlingen wordt bevorderd. Daarnaast ook het aanleren van sociale vaardigheden. Dit alles zal ervoor zorgen dat een leerling beter kan omgaan met de stress van de oorlogservaringen en de aanpassing in de nieuwe omgeving beter aankan. Het begeleiden van spanningen in het gezin blijft een opdracht voor de buitenschoolse hulpverlening.

Hoofdstuk 3 ONDERZOEKSMETHODOLOGIE

Het actieonderzoek zal worden uitgevoerd op de ISK te Nijmegen en ik zal in het onderzoek docenten/mentoren en leerlingen betrekken. Met dit actieonderzoek wil ik inzicht verkrijgen in het huidige handelen van het ISK-personeel. Daarnaast wil ik inzicht verkrijgen in hoe leerlingen afkomstig uit een oorlogsgebied zich voelen op school en wat hun behoeften zijn om tot leren te komen. Ik zal te werk gaan volgens het interpretatief paradigma. Dit houdt in dat ik op zoek ga naar de interpretatie, de uitleg die de betrokken personen aan de huidige situatie op school geven als het gaat om leerlingen uit oorlogsgebieden en de voorwaarden om tot leren te komen. Het onderzoek zal zowel kwalitatief als kwantitatief van aard zijn. Op basis van de verkregen inzichten kan het handelen of de situatie waarin dat handelen plaatsvindt verbeterd worden (Ponte, 2002).

Ter voorbereiding op mijn onderzoek heb ik me verdiept in de stappen van het actieonderzoek volgens Ponte (2002):

Afbeelding 3 De stappen van het actieonderzoek (Ponte, 2002)

De eerste stap in het actieonderzoek is het formuleren van een Algemeen Idee. Het Algemeen Idee is het onderwerp waarover men onderzoek wil doen. Als het Algemeen Idee (of probleemstelling) duidelijk is afgebakend volgt de Verkenning (bijvoorbeeld interviews, literatuurstudies). In een Algemeen Plan geeft men aan wat men zal ondernemen. Daarna volgen de Verbeteracties en wordt het actieonderzoek afgesloten met een Casestudy.

In het schema zijn een aantal pijlen die terugverwijzen naar eerdere stappen. Zo kan men na de Verkenning besluiten dat het Algemeen Idee verder aangescherpt moet worden. Dit kan gebeuren na de feedback van de critical friends. Na de Verbeteracties kan men het Algemeen Idee ook weer bijstellen.

In mijn actieonderzoek staat de onderstaande onderzoeksvraag centraal. Om deze te kunnen beantwoorden heb ik eerst deelvragen geformuleerd en vervolgens bepaald door middel van welke onderzoeksmethoden ik de deelvragen kan beantwoorden.

De onderzoeksvraag:

Wat zijn de voorwaarden waar de ISK en het team aan moeten voldoen zodat leerlingen uit oorlogsgebieden tot leren komen?

Om te onderzoeken wat de voorwaarden zijn voor leerlingen om tot leren te komen en om het gedeelte van de deelvraag 'wat zijn de kenmerken van kinderen die uit oorlogsgebieden komen' te beantwoorden, ga ik literatuuronderzoek doen.

Literatuuronderzoek is het doen van een systematische studie op basis van wetenschappelijke literatuur en andere documenten om een wetenschappelijke vraagstelling te beantwoorden (Wikimedia Foundation, Inc., 2012). Het grote voordeel van deze methode is dat op snelle wijze veel informatie kan worden verzameld over een bepaald onderwerp, mits er voldoende over gepubliceerd is .

Om erachter te komen in welke mate de kenmerken die ik in de theorie heb gevonden voorkomen bij leerlingen van de ISK Cansius College ga ik leerlingen betrekken bij het onderzoek. Ik ga twee leerlingen interviewen die uit een oorlogsgebied komen en onderwijs volgen op onze school. Het gaat hier om twee leerlingen uit de uitstroomfase, dus leerlingen die al een redelijk hoog taalniveau hebben. Zo is de kans groot dat zij mijn vragen zullen begrijpen en dat zij beter in

staat zijn om mijn vragen te beantwoorden. Daarnaast gaat het om leerlingen die mij goed kennen uit eerdere gesprekken. Ik heb bewust gekozen voor twee leerlingen die mij al kennen omdat de kans groter is dat ze zich tijdens het interview op hun gemak voelen en opener zijn als het gaat om hun gedachtes en gevoelens. Ik heb gekozen om gebruik te maken van een combinatie van een gestructureerde interview en een ongestructureerde interview. Bij een gestructureerde interview zijn de vragen vooraf bepaald en bij een ongestructureerde interview zijn alleen de onderwerpen gespecificeerd waarover men informatie wil verzamelen en worden de concrete vragen daarover pas tijdens het interview geformuleerd (Ponte, 2002). De reden dat ik heb gekozen voor een combinatie is omdat elke beleving anders is. Dus hoe de leerling zich voelt op school en hoe de leerling de omgang met anderen ervaart bijvoorbeeld. Daarnaast zijn er enkele vragen die ik in beide interviews heb gesteld zoals 'voel je je veilig op school'. De uitwerking van de interviews heb ik verwerkt in hoofdstuk 4. In deze verwerking is te zien wat de leerlingen antwoorden op de vooraf vastgestelde vragen en wat de leerlingen antwoorden op mijn open vragen tijdens het doorvragen. De voordelen van de gesloten vragen zijn dat ik de antwoorden makkelijk met elkaar kan vergelijken door de antwoorden naast elkaar te leggen en het voordeel van open vragen is dat de geïnterviewde uitgenodigd wordt om uitvoerig in te gaan op de vraag. Hierdoor kan een veelheid aan informatie verzameld worden (Ponte, 2002).

Naast literatuuronderzoek en de interviews ga ik ook docenten/mentoren betrekken bij het onderzoek. Ik ga een enquête afnemen bij vijftien docenten/mentoren waarin ik onder andere ga informeren in welke mate kenmerken voorkomen bij leerlingen van de ISK Canisius College die mogelijk voorkomen bij kinderen uit oorlogsgebieden. Deze kenmerken heb ik eerder beschreven in mijn literatuuronderzoek. Daarnaast is de enquête voor mij een manier om erachter te komen in hoeverre de docenten rekening houden met leerlingen die uit een oorlogsgebied komen. De reden dat ik heb gekozen voor een enquête is omdat ik een groter aantal respondenten de enquête kan laten invullen en omdat er bij het invullen ervan meer tijd is om na te denken. Dit kan meer weloverwogen antwoorden opleveren. De ingevulde enquêtes zal ik verwerken met Excel (grafieken). De triangulatie ten aanzien van de verschillende databronnen (de enquête en de interviews) zal ik beschrijven in hoofdstuk 5.

Ik streef naar valide en betrouwbare gegevens van mijn onderzoek. Om deze reden heb ik gekozen voor een combinatie van beide onderzoeksvormen: de enquête levert de 'statistiek' (de betrouwbaarheid) en de interviews geven een verdieping om erachter te komen wat er werkelijk speelt (de validiteit) bij de leerlingen uit oorlogsgebieden.

Het praktijkonderzoek zal ik uitvoeren vanuit een aantal ethische uitgangspunten. Ik zal ervoor zorgen dat mijn leidinggevende en de betrokkenen op de hoogte zijn van het doel van mijn onderzoek. Aangezien ik heb gekozen voor een onderwerp dat met name bij leerlingen uit oorlogsgebieden gevoelig kan liggen zal ik voorzichtig te werk gaan. Bijvoorbeeld door leerlingen te benaderen die mij al kennen in de hoop dat ze zich tijdens het interview veiliger voelen en open durven te zijn over hun gevoelens en gedachtes. Omdat het gaat om leerlingen die minderjarig zijn zal ik informeren bij hun ouder(s) of zij toestemming geven voor deelname aan het onderzoek. Daarnaast zal ik zowel bij de enquête onder de docenten/mentoren als bij de leerlingen werken met geanonimiseerde gegevens zodat er geen relatie gelegd kan worden tussen persoonlijke gegevens en onderzoeksgegevens. Regelmatig zal in overleg gaan met mijn critical friends en mijn begeleider om ervoor te zorgen dat ik niet nalatig handel. Alle onderzoeksresultaten zullen worden gepresenteerd door middel van schriftelijke uitwerking en grafieken. Daarnaast sta ik er voor open om nieuw verkregen inzichten omtrent het thema van mijn onderzoek te delen met anderen.

Hoofdstuk 4 DE DATA-ANALYSE EN DE RESULTATEN

4.1 De enquête

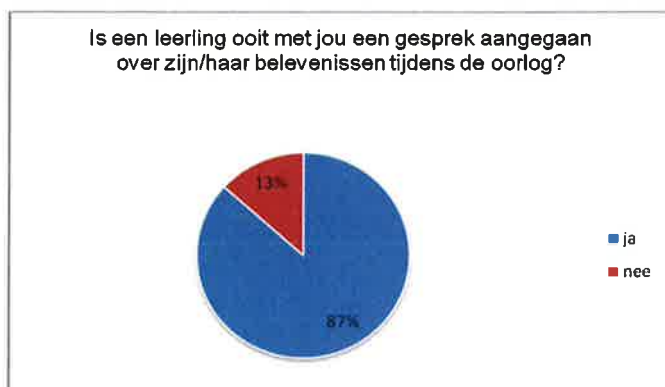
De enquête⁸ is ingevuld door vijftien docenten van de ISK Canisius College. Hieronder de resultaten.

Vraag 1

Grafiek 1

Vraag 2

Grafiek 2

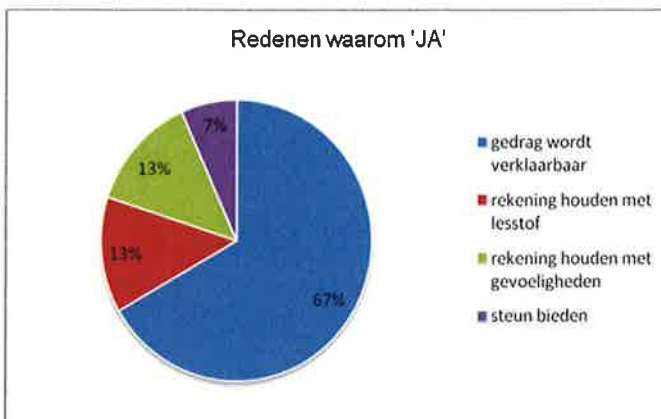
⁸ Zie bijlage 1

Vraag 3

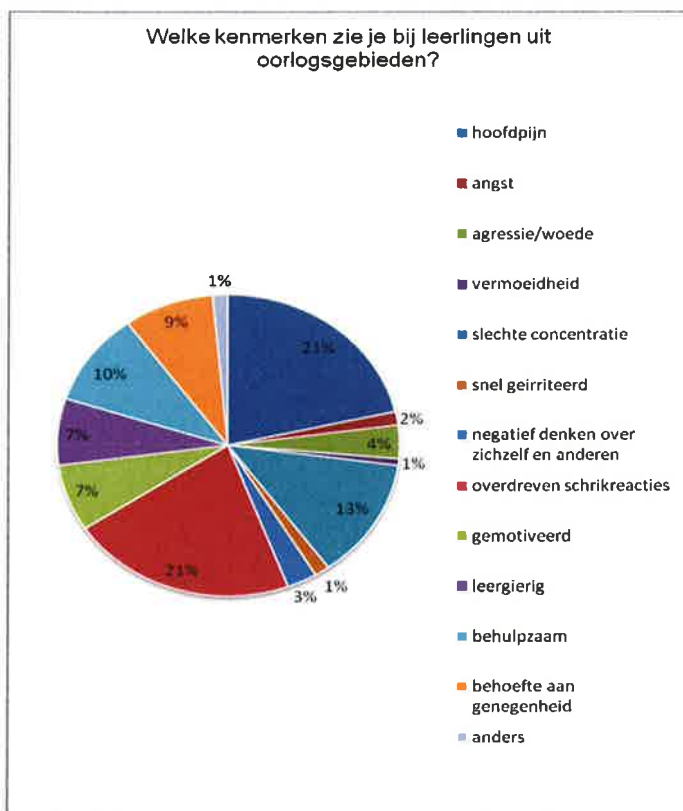
Grafiek 3

Redenen waarom 'JA'

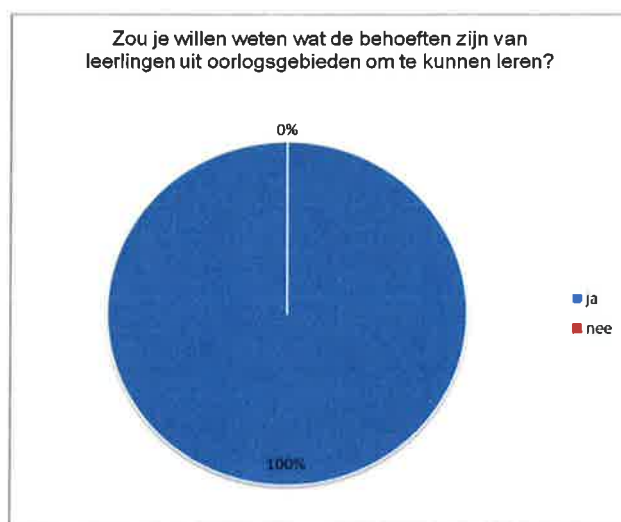
Grafiek 4

Vraag 4

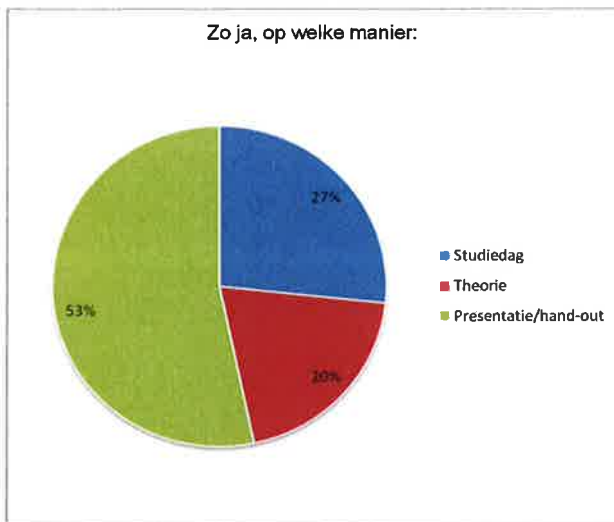

Grafiek 5

Vraag 5

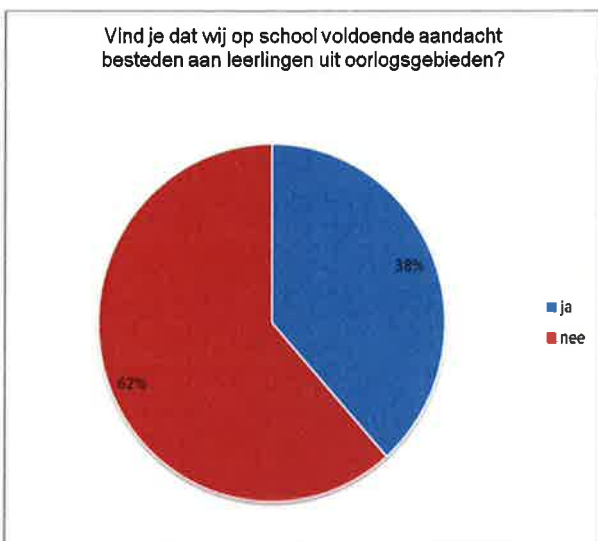

Grafiek 6

Grafiek 7

Vraag 6

Grafiek 8

Zo nee, wat kan verbeterd worden:

- Van degenen die 'nee' hebben als antwoord, heeft of ? ingevuld bij de vraag naar wat verbeterd kan worden of **behoefte aan meer informatie over het onderwerp.**

4.2 De interviews

Twee leerlingen die oorspronkelijk komen uit een oorlogsgebied (Sierra Leone en Irak) heb ik geïnterviewd. Hieronder de uitwerking van de interviews. Ik heb gekozen voor een gecombineerd interview, dus een combinatie van een gestructureerde en een ongestructureerde interview. Enkele vragen die ik hieronder zal beschrijven heb ik aan beide leerlingen gesteld. Op de gesloten vragen heb ik doorgevraagd. Daarna volgt een samenvatting van het ongestructureerde interview.

Interview 1: X is een 15-jarig meisje uit Sierra-Leone.

- *Voel je je veilig op school?*

Ja.

- *Heb je veel vrienden/vriendinnen?*

Op school wel, maar in mijn woonplaats niet.

- *Denk je weleens aan de vervelende tijd in jouw land tijdens de les?*

Soms, vorige week bijvoorbeeld toen we bezig waren met Nieuwsbegrip⁹.

Toen ging het over oorlog en dan denk ik er wel aan.

- *Als je je minder goed voelt of minder goed kan leren omdat je terugdenkt aan de oorlog, wat zou je willen dat er gebeurt op school (bijvoorbeeld; praten met de mentor, even alleen zijn, praten met een klasgenoot)?*

Ik zou het fijn vinden om met mijn mentor te praten of met mevr. Nathalie (schoolmaatschappelijk werkster). Soms word ik heel verdrietig als ik aan mijn moeder denk en moet ik huilen. Dat is gelukkig nog niet gebeurd in de klas. Dan zou ik me schamen.

- *Heb je fysieke klachten?*

Nu niet, maar toen ik net in Nederland was wel, ik kon niet zo goed slapen.

- *Wat vertel je thuis over school?*

Niet zo veel, mijn vader wil alleen weten of ik mijn best doe en dan zeg ik 'ja'.

- *Kun je je goed concentreren op school?*

⁹ Nieuwsbegrip is begrijpend lezen met actuele, informatieve teksten. Er wordt gericht gewerkt aan woordenschat- en begrijpend leesstrategieën.

Ja ik doe altijd mijn best maar soms is het te druk in de klas en dan lukt het niet.

- *Heb je weleens gepraat over de oorlog met een leraar?*

We hebben een keer in de klas daarover gepraat, toen vertelden anderen er ook over en dan vind ik het niet erg om daarover te praten.

Naast de bovenstaande vragen vertelde X het volgende:

Zij is in Nederland met haar broertje en haar vader. Haar moeder is spoorloos. Dat is het ergste van de hele oorlog. Ze is haar moeder kwijt en niemand kan haar vertellen waar zij is. Ze merkt dat ze verdrietig wordt als ze anderen hoort praten over hun moeder. Haar vader heeft het moeilijk en kan niet werken. Hij is bij de psycholoog maar X weet niet waarom. Thuis zorgt ze vaak voor haar broertje en kookt ze voor het gezin. Op school lacht ze veel en vind ze het jammer als het vakantie is omdat ze dan niet naar school kan. Ze zegt dat ze op school hard werkt maar er wordt ook veel gelachen en er worden veel leuke activiteiten gedaan zoals de schoolreis naar de Efteling. Ze vindt het niet vervelend om over oorlog te praten in de les omdat ze merkt dat veel andere leerlingen ook de oorlog hebben meegemaakt. Ze vindt het fijn dat ze bij haar mentor terecht kan als ze zich verdrietig voelt. Dat heeft de mentor meerdere malen aangegeven, dat X altijd bij haar terecht kan als zij wil praten.

Interview 2: Y is een 16-jarige jongen uit Irak en heeft de diagnose PTSS.

- *Voel je je veilig op school?*

Ja, maar ik krijg vaak straf omdat ik niet zo hard werk in de les.

- *Heb je veel vrienden/vriendinnen?*

Ja.

- *Denk je weleens aan de vervelende tijd in jouw land tijdens de les?*

Ja, ik heb nog geen status en ik ben bang dat ik teruggestuurd word. Vaak denk ik daaraan.

- *Als je je minder goed voelt of minder goed kan leren omdat je terugdenkt aan de oorlog, wat zou je willen dat er gebeurt op school (bijvoorbeeld; praten met de mentor, even alleen zijn, praten met een klasgenoot)?*

Dan zou ik het fijn vinden om te praten, het maakt niet uit met wie, ik vind iedereen aardig op school.

- *Heb je fysieke klachten?*

Ik slaap slecht en daarom kom ik ook vaak te laat op school. Soms heb ik ook nachtmerries, nu minder dan vroeger. Ik heb ook vaak hoofdpijn als ik op school ben.

- *Wat vertel je thuis over school?*

Niet zo veel.

- *Kun je je goed concentreren op school?*

Nee, ik kan niet zo lang doorwerken, meestal ga ik dan kletsen met anderen.

- *Heb je weleens gepraat over de oorlog met een leraar?*

Ik heb alleen met u daarover gepraat in het begin van het schooljaar. Dat vond ik prettig omdat u zo weet dat ik niet met opzet te laat kom maar dat ik ook andere problemen heb.

Naast de bovenstaande vragen vertelde Y het volgende:

Y is gelukkiger in Nederland dan hij ooit is geweest. Hij voelt zich hier thuis en vindt de leraren veel aardiger dan in Irak. Hij krijgt vaak straf omdat hij te laat komt en niet veel praat in de les met anderen. Hij kan zich niet zo goed concentreren. Op het AZC (waar hij woont) wordt er weinig over school gepraat omdat zijn ouders veel zorgen hebben, zij zijn ook bang om teruggestuurd te worden. Hij zegt om die reden niet te veel over zichzelf te willen praten. Hij kan niet goed aangeven wat hij wel nodig heeft om zich beter te kunnen concentreren. Hij zei dat het misschien beter zou gaan als hij meer alleen zou kunnen werken of alleen met een leraar.

4.3 De antwoorden op de onderzoeksvragen

Uit het actieonderzoek blijkt dat de meeste docenten op de hoogte zijn van welke leerlingen uit een oorlogsgebied komen en dat de meeste docenten ook hierover hebben gesproken met deze leerlingen. De docenten vinden dat hierdoor met name het gedrag dat de leerling vertoont verklaarbaar wordt en dat men rekening kan houden met de aangeboden lesstof. Bij de kenmerken die docenten zien bij leerlingen uit oorlogsgebieden is opvallend dat de meeste leerlingen schrikreacties hebben en hoofdpijn vaak voorkomt. Daarnaast hebben leerlingen last van een slechte concentratie. Alle docenten willen graag weten wat de behoeften zijn van leerlingen uit oorlogsgebieden zodat zij beter kunnen leren. Ze zouden een

presentatie en een hand-out hierover zinvol vinden. Daarnaast valt op dat meer dan de helft van de docenten vindt dat wij op school voldoende aandacht besteden aan leerlingen uit oorlogsgebieden. 38% van de docenten vindt dat daar niet voldoende aandacht aan wordt besteed en deze docenten hebben behoefte aan meer informatie over deze specifieke doelgroep.

In één van de interviews spreekt de leerling zijn zorg uit over zijn status en de angst om teruggestuurd te worden naar het land van herkomst. Daarbij is bij een leerling PTSS gediagnosticeerd en dat uit zich in slechte concentratie, hoofdpijn, nachtmerries en slecht kunnen slapen. Door de slechte concentratie kan hij in de klas niet lang doorwerken aan een opdracht en zou hij individuele begeleiding prettig vinden. De leerling deelt zijn problemen niet met zijn ouders omdat hij vindt dat zij al veel andere zorgen hebben.

Bij de andere leerling valt op dat zij in de thuissituatie de moederrol op zich neemt. Ze kookt namelijk voor het gezin en zorgt voor haar broertje. Op school voelt ze zich prettig, er worden leuke activiteiten georganiseerd en dit zorgt ervoor dat ze afleiding heeft en meer lacht. Bij beide interviews komt naar voren dat zij zich prettig voelen op school en dat er aandacht is voor hun verleden. Daarnaast geven beide leerlingen aan dat ze het prettig vinden om te praten met iemand zoals de mentor of de schoolmaatschappelijk werker wanneer ze zich minder goed voelen doordat ze terugdenken aan wat zij hebben meegemaakt.

Hoofdstuk 5 DE CONCLUSIES

In dit hoofdstuk zijn conclusies beschreven naar aanleiding van de verzamelde data. Met behulp van deze conclusies wordt antwoord gegeven op de deelvragen en de centrale onderzoeksvraag.

Deelvraag 1: In welke mate komen de kenmerken van kinderen uit oorlogsgebieden verkregen door literatuuronderzoek voor bij leerlingen van de ISK Canisius College?

In het literatuuronderzoek wordt beschreven dat in het leven van asielzoekers en vluchtelingen vaak sprake is van een opeenstapeling van stressfactoren. Dit wordt ook wel cumulatieve stress genoemd. Uit de interviews met de leerlingen van de ISK blijkt dat hier sprake van is. Één leerling heeft bijvoorbeeld aangegeven dat hij naast slaapproblemen ook leeft in angst om teruggestuurd te worden naar het land van herkomst. De stressfactoren van cumulatieve stress zijn in een aantal fasen onder te verdelen; vluchtelingengezinnen kampen, net als alleenstaande volwassen vluchtelingen met de gevolgen van cumulatieve stress door traumatische ervaringen met geweld en verlies, door gedwongen migratie en vlucht, door ontheemding en acculturatie en de langdurige onzekerheid in het nieuwe land. Deze cumulatie van stress leidt tot chronische draaglast bij alle gezinsleden (Haerden, 1995). Uit de twee interviews blijkt dat bij de leerlingen de cumulatieve stress zich uit in traumatische ervaringen met verlies, een leerling is namelijk haar moeder kwijt en weet niet of zij nog in leven is. Bij beide leerlingen is sprake van gedwongen vlucht voor de oorlog en een leerling leeft nog steeds in onzekerheid omdat hij geen status heeft en de angst heeft om teruggestuurd te worden naar het land van herkomst. Ook in de thuissituatie is sprake van stress en zijn gezinsleden maken zich ook grote zorgen over hun status. Dit alles zorgt ervoor dat deze leerlingen een chronische draaglast hebben, dag in dag uit.

Bij de leerlingen uit zich de sociale onrust en de oorlog die zij hebben meegemaakt in psychische, cognitieve en affectieve problemen. Er is namelijk sprake van nachtmerries en slecht kunnen slapen op psychisch gebied. Cognitieve klachten uiten zich in concentratieproblemen. Bij de leerlingen is ook sprake van affectieve problemen zoals parentificatie (koken voor het gezin en het zorgen voor een broertje) en anderzijds het niet willen praten met ouders over eigen zorgen en problemen

omdat de ouders al genoeg zorgen hebben. Uit de enquête blijkt dat de docenten bovenstaande klachten zien bij meerdere leerlingen die uit een oorlogsgebied komen. Naast het bovenstaande hebben de docenten opgemerkt dat leerlingen vaak een heftige schrikreactie hebben (psychisch) en last hebben van hoofdpijn (lichamelijk). Bij één van de geïnterviewde leerlingen is PTSS gediagnosticeerd. Hij herbeleeft het gebeurde en dat uit zich met name in slechte concentratie en slecht kunnen slapen.

Deelvraag 2: Wat zijn de behoeften van leerlingen uit oorlogsgebieden in een schoolsituatie?

Volgens Wieles (2009) wordt het leven van kinderen uit oorlogsgebieden gekenmerkt door een groot aantal risicofactoren die kunnen leiden tot stress en problemen in de ontwikkeling. Dat zorgt voor een grote draaglast in hun leven. De risicofactoren en de beschermende factoren bevinden zich op verschillende niveaus, bij de leerlingen is sprake van een grote draaglast als het gaat om persoonsgebonden kenmerken (interne factoren) en de kenmerken van de directe omgeving (intra-familiaire). De ISK behoort tot de wijdere omgeving (omgevingsfactoren) en kan de volgende beschermende factoren bieden; steun bij sociaal emotionele problemen, begrip en erkenning, contact met leeftijdsgenoten, bieden van onderwijs en deelname aan activiteiten in sociaal-culturele context. Begrip, erkenning en een veilige omgeving zijn voorwaarden om tot leren te komen volgens Kohnstamm (2011). Daarnaast benadrukken Maslow (1974) en Alderfer (1972) dat aan de sociale behoefte en de waarderingsbehoefte voldaan moet worden wanneer men tot zelfontwikkeling wil komen. Uit de interviews met de twee leerlingen blijkt dat de ISK het bovenstaande biedt, de leerlingen vinden het prettig op school (bijvoorbeeld de sociale contacten) en vinden het fijn als ze bijvoorbeeld met hun docent of schoolmaatschappelijk werker kunnen praten over hoe zij zich voelen. De leerlingen ervaren de school als een veilige omgeving. Wat betreft de sociale contacten buiten school (omgevingsfactoren) geeft één leerling aan dat zij in haar woonplaats geen vrienden heeft maar op school wel.

Deelvraag 3: In hoeverre houden docenten rekening met de behoeften van leerlingen uit oorlogsgebieden?

Uit de enquête die is afgenomen onder 15 docenten/mentoren is 73% op de hoogte van welke leerlingen uit een oorlogsgebied komen. Hieruit kan geconcludeerd

worden dat 27% van de docenten niet op de hoogte is van welke leerlingen uit een oorlogsgebied komen en dus ook niet stilstaat bij de behoeften van deze leerlingen. Alle docenten geven aan het belangrijk te vinden om op de hoogte te zijn van welke leerlingen uit een oorlogsgebied komen zodat met name het gedrag dat leerlingen vertonen verklaarbaarder wordt en zodat men rekening kan houden met bijvoorbeeld confronterende lesstof. Wanneer opvallend gedrag van leerlingen gerelateerd kan worden aan bijvoorbeeld oorlogstrauma's kan er mogelijk sneller de juiste hulp worden aangeboden of ingeschakeld. 100% van de docenten geeft aan te willen weten wat de behoeften zijn van leerlingen om tot leren te komen door bijvoorbeeld een presentatie/hand-out over het onderwerp. Opvallend is dat meer dan de helft van docenten/mentoren (62%) vindt dat er op school onvoldoende aandacht besteed wordt aan leerlingen uit oorlogsgebieden en dat er behoefte is aan meer informatie over het onderwerp.

Centrale onderzoeksvraag: Wat zijn de voorwaarden waar de ISK en het team aan moeten voldoen zodat leerlingen uit oorlogsgebieden tot leren komen?

Om in kaart te brengen welke leerlingen uit oorlogsgebieden komen zou de intakeprocedure kunnen worden aangepast. Door de vraag op te nemen op het intakeformulier *'heeft de leerling ooit een oorlogssituatie meegemaakt'* ¹⁰ zou de eerste stap genomen worden naar het inzichtelijk maken van dit gegeven voor alle docenten/mentoren. Wanneer blijkt dat een leerling een oorlogssituatie heeft meegemaakt dient de intaker *'het zorgprotocol leerlingen uit oorlogsgebieden'* ¹¹ te volgen. Hieruit zal blijken of en welke speciale behoeften de leerling nodig heeft om tot leren te komen. Dit kan per leerling verschillen omdat elk mens een individu is met zijn eigen specifieke eigenschappen en behoeften. Door per leerling te informeren naar de speciale behoeften en deze vast te leggen is de eerste stap gezet naar hoe ermee om te gaan in de schoolsituatie. De informatie die men verkrijgt door de intake en het zorgprotocol kan gezien worden als een voorwaarde waar de school aan moet voldoen om de kans te vergroten dat leerlingen uit oorlogsgebieden tot leren komen.

¹⁰ Zie bijlage 3

¹¹ Zie bijlage 4

Uit het onderzoek blijkt dat een belangrijke voorwaarde is dat leerlingen een goede relatie hebben met hun docenten (openheid en wederzijds respect) en medeleerlingen en dat er een veilige omgeving is. Leerlingen die geholpen worden bij hun concentratie, het planmatig werken en bijvoorbeeld de taakgerichtheid kunnen beter tot leren komen. Een voorwaarde voor de school is dan ook dat men bijvoorbeeld door middel van handelingsplanning hieraan werkt samen met de leerling. Wanneer men op school de zelfontwikkeling van leerlingen wil stimuleren kan geconcludeerd dat de school moet voldoen aan de voorwaarde dat leerlingen uit oorlogsgebieden zich in een veilige setting moeten bevinden waarin zij sociale contacten hebben, waardering en kansen krijgen. Dit leidt tot de volgende aanbevelingen.

Voor de schoolleiding en de intakers:

- implementeer en ga te werk met het *aangepaste intakeformulier* en het *zorgprotocol leerlingen uit oorlogsgebieden*.

Voor de docenten/mentoren:

- organiseer een klassenteamoverleg waarin alle intakeformulieren van de leerlingen uit een klas worden besproken. Daarnaast ook het nieuwe zorgprotocol wanneer deze van toepassing is op een leerling.
- houdt rekening met de lesstof, bijvoorbeeld met materialen die als kwetsend en/of confronterend kunnen overkomen. Om hier rekening mee te kunnen houden is het noodzakelijk dat de docenten/mentoren alle leerlingen goed kennen. Dus het land waar ze vandaan komen, wat er gevoelig ligt bij de leerling, de gezinssituatie, ervaringen die het leerproces kunnen beïnvloeden en de welzijnssituatie.
- wanneer de docent/mentor in omgang met een leerling merkt dat hij/zij niet in staat is om de leerling te helpen, bespreek dit tijdens een leerlingbegeleidingsbespreking of schakel direct een interne zorgspecialist in zoals de zorgcoördinator of de schoolmaatschappelijk werkster.

- bied een consequente veiligheid door iedere leerling met respect te behandelen, door tijd te nemen voor het kind, ernaar te luisteren, ondersteunen en verdere hulp in te schakelen als dat nodig is.
- begeleiding bij traumaverweking en behandeling van bijvoorbeeld psychische klachten zijn niet de taken van een docent. De docent dient goed te letten op de signalen, een zorgspecialist in te schakelen die vervolgens contact kan leggen met externe zorgspecialisten.

Zorgteam:

- geef een presentatie over de specifieke doelgroep en maak een hand-out zodat de informatie nagelezen kan worden. Besteed tijdens de presentatie ook aandacht aan *het gewijzigde intakeformulier en het zorgprotocol leerlingen uit oorlogsgebieden*.

Hoofdstuk 6 Terugblik op het onderzoeksproces

Het onderwerp 'leerlingen uit oorlogsgebieden' heeft mijn interesse gewekt doordat ik als zorgcoördinator heb ervaren dat leerlingen en ouders regelmatig praten over hun ervaringen tijdens de oorlog. Het is mij opgevallen dat tijdens leerlingbegeleidingsbesprekingen vaak andere redenen worden gezocht voor bepaalde gedragingen en men bijna nooit stilstaat bij waar de leerling vandaan komt en wat deze heeft meegemaakt. Ik zag de noodzaak ervan in om te onderzoeken wat wij als team voor deze doelgroep kunnen betekenen. De leerlingen komen vaak naar onze school zonder dossier, geen onderwijskundige rapporten of achtergrondinformatie. Het enige dat overblijft is om zelf in gesprek te gaan met leerlingen om ze goed te leren kennen en op die manier ook in te spelen op hun behoeften. Ik ben ervan overtuigd dat wanneer men let op de individuele behoeften van leerlingen hun slagingskansen in het onderwijs groter wordt. Dit is voor een reden geweest om het intakeformulier aan te passen en dus gericht te informeren of de leerling een oorlogssituatie heeft meegemaakt. Daarnaast heb ik *het zorgprotocol leerlingen uit oorlogsgebieden* ontwikkeld zodat men gericht te werk kan gaan. Hiermee bedoel ik dat men per individuele leerling nagaat welke behoeften de leerling nodig heeft. Dit geeft me een tevreden gevoel omdat mijn onderzoek heeft geresulteerd in een planmatige aanpak die gehanteerd kan worden door ons team.

De onderzoeksresultaten maakten me blij, het blijkt dat de meeste docenten/mentoren wel stilstaan bij de specifieke doelgroep en dat alle docenten/mentoren meer informatie willen over de doelgroep en hoe daarmee om te gaan. Vanuit het team kreeg ik veel positieve reacties en iedereen was bereid mee te werken. Aangezien de twee leerlingen minderjarig zijn heb ik hun ouders (en henzelf) om toestemming gevraagd en uiteraard benoemd dat ik geen echte namen in mijn onderzoek zou vermelden. De leerlingen en de ouders gingen akkoord waardoor ik de twee interviews kon uitvoeren. Wat betreft het literatuuronderzoek heb ik meer informatie kunnen vinden dan ik verwacht had. Er is redelijk veel onderzoek gedaan naar vluchtelingen maar helaas niet veel onderzoek naar de behoeften van vluchtelingen in het onderwijs. Door middel van algemene ontwikkelingspsychologie, onderzoeken naar de problemen die vluchtelingen met zich mee kunnen dragen, de

enquête onder de docenten/mentoren van de ISK Cansius College en de interviews met leerlingen heb ik een vertaling proberen te maken naar waar wij als school op moeten letten als het gaat om leerlingen uit oorlogsgebieden. Ik werd enthousiast van het feit dat alle docenten zich verder willen verdiepen in het onderwerp en hun behoefte aan een presentatie/hand-out hebben aangegeven door middel van de enquête. Ik hoop dat hierdoor het onderwerp meer gaat leven en men er bij stilstaat in omgang met leerlingen en bijvoorbeeld bij het voorbereiden van de lesstof. Een volgende keer zou ik nogmaals ervoor kiezen alle docenten/mentoren te bevragen. Zo is de kans groot dat het draagvalk groter wordt doordat het onderwerp gaat leven en iedereen geïnformeerd wordt.

Tijdens het onderzoek realiseerde ik me dat het beter was geweest om meer leerlingen uit oorlogsgebieden te interviewen om een beter beeld te krijgen van verschillende behoeften die leerlingen kunnen hebben. Bij de twee leerlingen die ik heb geïnterviewd kwam naar voren dat zij het prettig vinden wanneer ze met iemand op school kunnen praten wanneer ze terugdenken aan de oorlog. Ik verwacht dat wanneer ik meerdere leerlingen had geïnterviewd er verschillende behoeften duidelijk zouden worden. Om dit te ondervangen heb ik het *zorgprotocol leerlingen uit oorlogsgebieden* ontwikkeld. Op deze wijze kan alsnog aandacht besteed worden aan de individuele behoeften van leerlingen.

Mijn werk als zorgcoördinator neem ik erg serieus en elke dag doe ik mijn best om collega's en leerlingen te ondersteunen bij alle problemen die zij tegenkomen in de dagelijkse praktijk. Het maakt me erg blij als ik merk dat ik iets heb kunnen doen waardoor een leerling weer gaat lachen, zich beter en gelukkiger voelt en dus ook meer rust heeft om beter te kunnen leren. Ik hecht dan ook erg veel waarde aan het onderzoek. Ik ben niet tevreden over de periode dat ik over het onderzoek heb gedaan. Dat heeft te lang geduurd door de grote werkdruk. Ik heb gemerkt dat ik het moeilijk vind om mijn drukke werk te combineren met het doen van onderzoek. Maar ik wilde niet opgeven. Dit komt mede door mijn doorzettingsvermogen en de wil om de draagkracht van onze leerlingen te vergroten door aandacht aan hun behoeften te besteden. Desondanks ben ik blij dat het gelukt is om het onderzoek af te ronden en de resultaten te verwerken in een verslag. Een volgende keer zou ik beter letten op de planning. Op het moment dat ik vastloop en het gevoel heb dat het mij teveel wordt zou ik sneller om ondersteuning vragen.

Door dit onderzoek heb ik geleerd hoe belangrijk het is om dat te doen. Mijn critical friend en mijn studiebegeleiders wisten me telkens te wijzen op de planning en ik zorgde ervoor dat het past naast mijn fulltime baan omdat ik het belang inzag van het onderzoek. In het begin van het onderzoek heb ik samengewerkt met een critical friend en dit heb ik als erg prettig ervaren. Nadat mijn critical friend gestopt was met de opleiding heeft een collega mij feedback gegeven op het onderzoeksproces en heeft hij dus gefungeerd als critical friend.

Literatuurlijst

Alderfer, C. P. (1972). *Existence, relatedness, and growth: human needs in organizational settings*. New York: Free Press.

Berretty, A. v. (2007). *Leven met een trauma*. Houten: Bohn Stafleu van Loghum.

Centrum voor Mondiaal Onderwijs. (sd). *Kinderen en oorlog*. Opgeroepen op april 22, 2010, van CMO: <http://www.cmo.nl>

Gallagher, A. M. (2006). *Handboek voor begeleiders van vluchtelingen en asielzoekers in detentie- en opvangcentra*. Brussel: Jesuit Refugee Service Europe.

Haerden, H. (1995). *Pedagogische preventie: een antwoord op kansarmoede?* Apeldoorn: Garant.

Kohnstamm, R. (2011). *Kleine ontwikkelingspsychologie*. Houten: Bohn Stafleu van Loghum .

Maslow, A. (1974). *Motivatie en persoonlijkheid*. Rotterdam: Lemniscaat.

Muskens, J. (2014). *Schoolplan 2014-2018 Canisius College ISK*. Nijmegen.

Ponte, P. (2002). *Onderwijs van eigen makelij*. Soest: Nelissen.

Rijksoverheid. (2011, november 9). Opgeroepen op juni 20, 2014, van <http://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/reisadviezen/achtergrond-reisadviezen>

Rijksoverheid. (2014, juni 19). *Leerplicht en kwalificatieplicht*. Opgehaald van <http://www.rijksoverheid.nl/onderwerpen/leerplicht/leerplicht-en-kwalificatieplicht>

SchoolMaster BV. (2014). *Magister versie 4b41* . Leeuwarden, Nederland.

Unicef. (1989, november). *Verdrag inzake de rechten van het kind*. Opgeroepen op maart 7, 2010, van Unicef: <http://www.unicef.nl>

Van Gils, M. (2001). *Planmatig werken in de school*. Apeldoorn: Garant.

Van Mulligen, W., Gieles, P., & Nieuwenbroek, A. (2001). *Tussen thuis en school*. Leuven: Acco.

Van Vliet, V. (2014, juni 13). *ScienceProgress*. Opgehaald van <http://www.scienceprogress.nl/marketing/behoefte-hierarchie>

Vlaamse Onderwijsraad. (2000). *Vluchtelingen in de klas*. Leuven: Garant.

Wieles, H. (2010). http://www.cogis.nl/Nieuwsartikelen/Psychotrauma_in_de_klas.aspx?pgId=216&objectId=426. Opgeroepen op maart 20, 2010, van www.cogis.nl.

Wieles, H. (2009). *Psychotrauma in de klas*. Utrecht: COGIS Kenniscentrum voor sociale en psychische gevolgen van oorlog, vervolging en geweld.

Wikimedia Foundation, Inc., . (2012, april 8). *Info over literatuuronderzoek*. Opgeroepen op mei 2, 2012, van Wikipedia: <http://nl.wikipedia.org/wiki/Literatuuronderzoek>

Dankwoord

Met dit dankwoord wil ik me richten naar allen die mij geholpen en ondersteund hebben bij het tot stand komen van dit verslag.

In de eerste plaats richt ik een dankwoord aan mijn begeleiders, Elle van Meurs en Chris van Ommeren. Hun steun, geduld, feedback en de prettige begeleiding waardeer ik enorm.

Ten tweede wil ik het hele team van de ISK bedanken voor het meewerken aan het onderzoek en de twee leerlingen van onze school voor hun openheid en de medewerking.

Ten slotte wil ik mijn critical friend, Lieke Roestenberg, bedanken. Zij heeft mij met name ondersteund bij de onderzoeksopzet. Mijn collega, Bas Boensma, heeft bij de afronding van het onderzoek gefungeerd als critical friend. Dit betekent erg veel me!

ENQUETE : Leerlingen uit oorlogsgebieden

Beste collega

Dit jaar ben ik bezig met de opleiding tot Master of Special Educational Needs. Mijn onderzoek richt zich op de voorwaarden waar de ISK en het team aan moeten voldoen zodat leerlingen uit oorlogsgebieden tot leren komen. Ten behoeve van mijn onderzoek vraag ik je deze enquête in te vullen en uiterlijk vrijdag 2 juli bij mij in te leveren.

Alvast bedankt!

Jasmina Spanja

1. Ben je op de hoogte welke leerlingen uit de klas(sen) waaraan je lesgeeft uit een oorlogsgebied komen?

☐ Ja

☐ Nee (vraag 4 overslaan)

2. Is een leerling ooit met jou een gesprek aangegaan over zijn/haar belevenissen tijdens de oorlog?

☐ Ja

☐ Nee

3. Vind je het belangrijk om te weten welke leerlingen uit een oorlogsgebied komen en waarom?

☐ Ja

.....
.....

☐ Nee

.....
.....

4. Welke kenmerken zie je bij leerlingen uit oorlogsgebieden?

☐ hoofdpijn

☐ slechte concentratie

☐ angst

☐ snel geïrriteerd

☐ agressie/woede

☐ negatief denken over zichzelf en anderen

☐ vermoeidheid

☐ overdreven schrikreacties

☐ gemotiveerd☐ behoefte aan genegenheid☐ leergierig☐ behulpzaam☐ anders;.....

5. Zou je willen weten wat de behoeften zijn van leerlingen uit oorlogsgebieden om te kunnen leren?

☐ Ja☐ Nee

Zo ja, op welke wijze?

.....
.....

6. Vind je dat wij op school voldoende aandacht besteden aan leerlingen uit oorlogsgebieden?

☐ Ja☐ Nee

Zo nee, wat kan er verbeterd worden?

.....
.....

BIJLAGE 2

CANISIUS COLLEGE locatie Akkerlaan (ISK)		 Canisius College	
INTAKEFORMULIER			
Aandachtspunten voor het gesprek:		Noteren	
Invullen algemene gegevens		Naam Intaker: Datum plaatsing:	Inschrijfdatum Datum uitschrijving:
Introductie waarin: ☐ Welkom, voorstellen, uitleggen doel van het intakegesprek. ☐ Wat gaan we in dit gesprek doen? (doel van het gesprek, gesprekspunten, verloop van het gesprek)			
Informatie geven: ☐ Wat weet de leerling al over de school en de ISK in het algemeen? ☐ Algemene informatie over de school: soort school, we leren hier..., doelgroep, mogelijkheden na afronding ISK-fase e.d.			
Feitelijke informatie over de leerling controleren / vragen en noteren. Gegevens van de leerling ☐ Verantwoordelijke persoon ☐ Gegevens vader/verzorgder ☐ Gegevens moeder/verzorgder ☐ Gezinsituatie ☐ Bijzonderheden ☐ Huisarts		Gegevens leerling Achternaam: Roepnaam: Officiële voornamen: Geslacht: ☐ Mannelijk ☐ Vrouwelijk Geboortedatum: Nationaliteit: Geboorteplaats, geboorteland: Datum vestiging Nederland: Adres: Postcode: Woonplaats: Telefoonnummer contactpersoon: leerling: Godsdienst: ☐ Islamitisch ☐ Orthodox ☐ Katholiek ☐ anders, namelijk: BSN leerling: RVC-beschikking: ☐ LWO ☐ PRO ☐ GEEN REC-cluster: ☐ N.V.T. ☐ 1 ☐ 2 ☐ 3 ☐ 4 Opmerkingen:	
CHECKLIST INTAKE <i>(indien aanwezig afvinken)</i> ☐ kople ID leerling ☐ kopie ID ouder(s) ☐ n.v.t. ☐ Uittreksel GBA (met datum vestiging Nederland en BSN) > TBC-vrij verklaring: ☐ Ja ☐ n.v.t. ☐ Gegevens huisarts		Gegevens verantwoordelijke persoon: ☐ Vader en moeder ☐ Vader ☐ Moeder ☐ Voogd	

<i>Gegevens voogd</i>			
☐ N.V.T.			
Achternaam:		Voornaam:	
Adres:		Postcode:	
Woonplaats:		Tel. Nr.:	
<i>Gegevens vader</i>			
☐ N.V.T., reden:			
Achternaam:		Voornaam:	
Adres:		Postcode:	
Woonplaats:		Tel. Nr.:	
Geboortedatum:		Beroep:	
Land van herkomst:		Datum vestiging NL:	
<i>Gegevens moeder</i>			
☐ N.V.T., reden:			
Achternaam:		Voornaam:	
Adres:		Postcode:	
Woonplaats:		Tel. Nr.:	
Geboortedatum:		Beroep:	
Land van herkomst:		Datum vestiging NL:	
<i>Woonsituatie:</i>			
☐ Moeder	☐ Vader	☐ Stiefmoeder	☐ Stiefvader
☐ Moeder en vader			
☐ Pleegouder(s)			
☐ Familie			
☐ Overige, namelijk:			
<i>Gezinssituatie:</i>			
Aantal zonen:		waarvan:	in Nederland
Aantal dochters:		waarvan:	in Nederland
<i>Huisarts</i>			
Naam:			
Telefoonnummer:			

Beeld intaker van de leerling:	Beeld van de leerling > Vindt de leerling zichzelf een goede leerling? > Vindt de leerling het leuk/belangrijk om naar school te gaan en waarom? > Heeft de leerling tijd/ruimte/mogelijkheid om huiswerk te maken? > Was de leerling altijd aanwezig op school ☐ N.V.T. ☐ Ja ☐ Nee, omdat ... > Welke vakken vindt de leerling leuk om te doen? > Welke vakken vindt de leerling niet leuk om te doen? > Wat doet de leerling het liefst in zijn of haar vrije tijd? > Welke sporten vindt de leerling leuk? > Weet de leerling al wat hij/zij worden wil? (eventueel alleen richting) > Kan de leerling speciale of bijzondere dingen die leuk/belangrijk zijn om te weten? (muziek, tekenen gedachtenlezen, etc). Medische gegevens > Kan de leerling met sport meedoen ☐ Ja ☐ Nee, omdat ... > Kan de leerling deelnemen aan ISK-Rootz en SABP ☐ Ja ☐ Nee, omdat > Kan de leerling goed horen en zien? ☐ Ja ☐ Nee > Slaapt de leerling goed? ☐ Ja ☐ Nee, omdat ...
---------------------------------------	--

	> Heeft de leerling gezondheidsklachten ☐ Nee ☐ Ja, ... > Gebruikt de leerling medicijnen ☐ Nee ☐ Ja, ... > Plaatsnaam laatst bezochte GGD: > Moet de school nog iets weten van de leerling? Opmerkingen:
Informatie geven over de procedure ☐ Stappen: intakegesprek, toetsing, besluit plaatsingscommissie ☐ Meegeven collegeboekje van de ISK ☐ Checken of alles duidelijk is en of de leerling/ouders nog vragen hebben.	
Handtekening leerling	☐ Ondergetekende is mede-eigenaar van het gehele scholtingstraject. Handtekening:
Handtekening wettelijk vertegenwoordiger	☐ Ondergetekende gaat akkoord met plaatsing op ISK/LWOO. ☐ Ondergetekende gaat akkoord met bespreking van leerling in het intern en extern zorgadvies team. ☐ Ondergetekende gaat akkoord met het verstrekken van informatie aan het vervolgonderwijs. Handtekening:
Afspraak maken voor de toetsing	☐ Geen toetsing, want: > TOA-toets ☐ Lezen ☐ Schrijven ☐ Luisteren > Intaketoets ANITA ☐ Lezen ☐ Schrijven

BIJLAGE 3

	> Heeft de leerling gezondheidsklachten ☐ Nee ☐ Ja, ... > Gebruikt de leerling medicijnen ☐ Nee ☐ Ja, ... > Plaatsnaam laatst bezochte GGD: > Heeft de leerling ooit een oorlogssituatie meegemaakt ☐ Ja* ☐ Nee * volg aub het <i>Zorgprotocol leerlingen uit oorlogsgebieden</i> > Moet de school nog iets weten van de leerling? Opmerkingen:
Informatie geven over de procedure ☐ Stappen: intakegesprek, toetsing, besluit plaatsingscommissie ☐ Meegeven collegeboekje van de ISK ☐ Checken of alles duidelijk is en of de leerling/ouders nog vragen hebben.	
Handtekening leerling	☐ Ondergetekende is mede-eigenaar van het gehele scholingstraject. Handtekening:
Handtekening wettelijk vertegenwoordiger	☐ Ondergetekende gaat akkoord met plaatsing op ISK/LWOO. ☐ Ondergetekende gaat akkoord met bespreking van leerling in het intern en extern zorgadvies team. ☐ Ondergetekende gaat akkoord met het verstrekken van informatie aan het vervolgonderwijs. Handtekening:
Afspraak maken voor de toetsing	☐ Geen toetsing, want: > TOA-toets ☐ Lezen ☐ Schrijven ☐ Luisteren > Intaketoets ANITA ☐ Lezen ☐ Schrijven

Zorgprotocol LEERLINGEN UIT OORLOGDGEBIEDEN

1. De intaker communiceert met de mentor wanneer een leerling afkomstig is uit een oorlogsgebied. De mentor gaat verder met de volgende stappen van het zorgprotocol.
2. De mentor gaat in gesprek met de leerling en registreert een verslag van het gesprek in het leerlingvolgsysteem. Aangezien het gaat om privacygevoelige informatie worden de antwoorden geregistreerd in het leerlingvolgsysteem onder het kopje 'privacygevoelige informatie' dat alleen ingezien kan worden door de mentor, het klassenteam en het zorgteam.
Wanneer er sprake is van een taalbarrière kan de tolkentelefoon worden ingeschakeld.
3. Tijdens het gesprek met de leerling informeert de mentor de leerling over het doel van het gesprek en vraagt om toestemming om de informatie te delen met het klassenteam en het zorgteam. Het doel van het gesprek is om erachter te komen hoe de leerling ondersteund kan worden in zijn leerproces op de ISK. De mentor stelt de volgende vragen:
 - Tijdens de intake heb je aangegeven dat je uit een oorlogsgebied komt. In welk land heb je de oorlog meegemaakt? Kun je het conflict in je land beschrijven?
 - Hoe gaat het nu met je? Merk je dat je psychische en/of fysieke klachten hebt? Zo ja, waar heb je last van?
 - Waar kunnen wij als docenten rekening mee houden zodat je zo min mogelijk belemmerd wordt bij het leren en het functioneren op school?
4. De mentor organiseert een klassenteamoverleg waarbij de speciale behoeften van één of meer leerlingen uit zijn/haar klas aan bod komen.
5. De mentor stelt indien nodig een handelingsplan op en bespreekt deze met de desbetreffende leerling en zijn/haar ouder(s). Wanneer de leerling bijvoorbeeld wekelijks een gesprek wenst met de schoolmaatschappelijk werker kunnen onder andere de doelen en de aanpak vastgelegd worden.
6. Bij elke leerlingbegeleidingsbespreking waarbij de mentor, de docenten en de zorgcoördinator aanwezig zijn wordt het welzijn van de leerling besproken. Wanneer de leerling een handelingsplan heeft wordt de evaluatie op de doelen en de aanpak geregistreerd en zo nodig bijgesteld.
7. Wanneer een interne zorgaanbieder (zorgcoördinator, maatschappelijk werker en logopedist) is ingeschakeld en wanneer blijkt dat de hulp door het intern zorgteam ontoereikend is wordt de leerling in het extern zorgteam ingebracht zodat besproken kan worden welke specialistische hulp geboden kan worden.

Grafiek 9: Leerlingvolgsysteem Magister Canisius College (SchoolMaster BV, 2014)